

Udělením může získat státní občanství fyzická osoba, která podala žádost a současně splňuje následující podmínky:

- má na území ČR trvalý pobyt;
- prokáže, že pozbyla dosavadní státní občanství, nebo že nabytím státního občanství ČR dosavadní občanství pozbuje, pokud se nejedná o bezdomovce nebo osobu s přiznaným postavením uprchlíka;
- nebyla v posledních pěti letech odsouzena pro úmyslný trestný čin;
- prokáže znalost českého jazyka a plní povinnosti stanovené předpisy upravující pobyt a vstup cizinců na území ČR.

Manželé mohou podávat žádost společnou a rodiče mohou do žádosti doplnit i dítě. Žádost musí být doplněna předepsanými přílohami. V kladném případě vyřízení žádosti je žadateli ministerstvem vydána Listina o udělení státního občanství ČR.

Státní občanství ČR je možno pozbytí prohlášením, nebo nabytím cizího státního občanství. Prohlášení může před zastupitelským úřadem ČR učinit státní občan České republiky starší osmnácti let, který se zdržuje v cizině a současně je občanem cizího státu. V prohlášení, mimo stanovených náležitostí, musí především uvést, že se vzdává státního občanství České republiky.

Nabytím cizího státního občanství pozbývá občan ČR státní občanství České republiky dnem, kdy na základě výslovného projevu vůle dobrovolně nabude cizí státní občanství.

Doporučená literatura:

- Pavliček, V.* Ústavní právo a státověda, díl II., Praha: 2. vyd., LINDE, 2008 |
Filip, J. Ústavní právo. Učební text, Brno: MU, 2010
Filip, J. Vybrané kapitoly ke studiu ústavního práva, Brno: MU Brno, 2001
Flégl, V. Listina základních práv a svobod v aplikační praxi Č, Praha: C. H. Beck, 1997
Klíma K. Ústavní právo. 3. vydání, Plzeň: Aleš Čeněk, 2006
Klíma, K. a kol. Praktikum českého ústavního práva, 3. vydání, Plzeň: Aleš Čeněk, 2009
Gerloch A., Hřebejk, J., Zoubek, V. Ústavní systém České republiky – základy českého ústavního práva, 3. vydání, Praha: Prospektrum, 1999

Kapitola IV.

Člověk, občan a lidská práva

Právní úprava vztahu člověka – občana a státu v demokratickém státě je definovaná nezadatelnými právy člověka – občana. Jejich právní úprava je v zásadě zaručena ústavními zákony. Ústava ČR v čl. 10 stanoví, že „vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána, jsou součástí právního řádu; stanoví-li mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva“. Mezinárodní smlouvy jsou tedy pramenem práva a mají povahu právních norem nadzákonné právní síly. Proto je nutné se podrobně zabývat mezinárodními úpravami, které ČR ratifikovala a vyhlásila ve Sbírce zákonů.

1. Člověk a občan

Pochopení vztahu člověk – občan – stát umožní pochopit historicky determinovanou roli nezadatelných lidských práv.

1.1 Pojem občan

Člověk je tvor sociální. Od pradávna se sdružuje do společenských celků a jeho postavení v rodině a dalších entitách bylo diktováno hierarchickým uspořádáním sociálních struktur. Teprve právo udělalo z člověka občana. Ve francouzské revoluci v 18. století se ještě zřetelně rozlišovalo mezi člověkem a občanem, mezi přirozenými právy člověka a státoprávním vybavením občana.

Občan je člověk, který je spjat státoprávním svazkem s určitým státem. Z tohoto statutu má definována práva a povinnosti v tomto státě a k tomuto státu, jež jsou zpravidla formulována v základních zákonech či ústavách států a kontrolována ústavními soudy.¹

Jakmile vznikla kategorie občanů, vznikl i problém ostatních obyvatel, „neobčanů“ tohoto státu, žijících na jeho státním území. Postupně se formulují práva cizinců, kterým se poskytují stejná lidská práva jako občanům.

1.2 Občan a stát

Člověk v otrokářských společnostech byl „majetkem“ mocných, jejichž postavení bylo přisuzováno božským silám. Člověk byl poddaným feudálního státu, který „z Boží vůle“ spravovali šlechta, králové a císaři. Stát byl v tomto smyslu nástrojem nerovností a člověk poddaným.

¹ Řada právních řádů formuluje občanská práva jako lidská práva a člověk je označován slovy „každý...“, „všichni...“. Jindy se formulují pravidla o rovnosti všech, kteří na daném státním území pobývají legálně.

Proces úsilí o emancipaci člověka byl jednou z červených nití, které prolínaly dějinami Evropy, které byly nejen plně války, ale i úsilí lidí o právo na důstojnou existenci. Jsou dějinami úsilí o to, aby člověk měl přirozená subjektivní práva, která musí být respektována ostatními občany i státem.

Na této cestě sehrály důležitou roli myšlenky formulované v pracích některých pokrokových učenců, jako byli *Hugo Grotius*,¹ *Thomas Hobbes*,² *Jean-Jacques Rousseau*,³ *Charles Montesquieu*⁴ či *Immanuel Kant*.⁵ Toto tříbení myšlenek a ideových směrů doprovázely i demokratizační akty státní moci. Milníkem na cestě k uznání nezadatelných lidských práv byly zejména zákon *Habeas Corpus Act* (1679, Anglie), který chránil osobní svobodu občanů před soudem, zejména před svévolným uvězněním, vymezil hranice mezi despoticou vládou a svobodným režimem (člověk získal právo na řádný soud), reformy britského panovníka *Viléma Oranžského* (1689–1702; formuloval nezadatelná práva parlamentu – *Bill of Rights*, 1689, a svobodu vyznání v tolerančním zákonu z roku 1689) či *Virginská deklarace* (1775, USA), vyhlášená právo člověka účastnit se věcí veřejných.⁶

Všechny tyto proudy vyústily v pojetí lidských práv revoluční Francie, kde roku 1789 gerondistické Národní shromáždění vyhlásilo *Deklaraci práv člověka a občana* a *Jakobínský konvent* ji ještě doplnil o práva sociální (1794). Tyto akty formulovaly moderní představu o demokratickém uspořádání státu, ve kterém občan má nezadatelná občanská, politická a sociální práva a svobody, jež musí respektovat ostatní občané a stát jeho orgány. Trvalo však ještě plných 150 let, než tato přirozená lidská práva byla uznána mezinárodním společenstvím a na zasedání OSN vyhlášena ve *Všeobecné deklaraci lidských práv* (1948).

K otázce akceptování mezinárodně uznaných lidských práv státy se úzce váže idea *právního státu* (viz kapitola I). Chce-li stát být právním státem, musí respektovat určité historicky vzniklé globální zásady lidského soužití ve státech. Dnes globální zásady, které má právní stát respektovat, vznikají v mezinárodním společenství jako globální zásady právní. Tyto podrobně formulují mezinárodní kodexy a úmluvy nejen pro vztahy mezi státy, ale upravují podrobně

¹ Holandský právník Hugo Grotius (vlastním jménem de Groot) žil v letech 1583–1645 a jako první formuloval přirozená práva člověka ve svých spisech *Mare Liberum* (1609) a *De Jure Belli ac Pacis* (1625). Těmito spisy bojoval mj. proti libovůli vládců nad svými poddanými.

² Thomas Hobbes žil v letech 1588–1679 v Anglii. Jako první odmítl „od Boha danou“ vrchnost a deklaroval přirozené právo člověka na svobodu.

³ Jean-Jacques Rousseau, jeden z osvícenců, žil v letech 1712–1778 ve Francii a formuloval ideu o společenské smlouvě jako koncesi, kterou svobodní občané vytvářejí stát a jeho zřízení.

⁴ Charles Montesquieu (1689–1755) vyslovil ve svém díle představu o nedespotické (demokratické) vládě založené na dělbě moci zákonodárné, výkonné a soudní, jejichž samostatnost vytváří záruky proti despotii.

⁵ Immanuel Kant (1724–1804), německý filozof a učenec, formuloval základní ideje práva – spravedlnost, svoboda a rovnost před zákonem.

⁶ Jedním z hlavních autorů deklarace byl George Washington. Deklarace se stala základem přirozených práv politických a byla významným příspěvkem k vyhlášení nezávislosti amerických osad (1776) a vytvoření Spojených států amerických.

i vztah státu k jeho občanům. Platí, že obecné zásady právní jsou principy uznávané civilizovanými národy. Totéž platí i o mezinárodních dokumentech o lidských právech.

2. Mezinárodní úprava lidských práv

Podle článku 10 Ústavy ČR jsou Parlamentem ČR schválené, ratifikované a vyhlášené *mezinárodní smlouvy*, kterými je ČR vázána, *součástí právního řádu*. Mezinárodní smlouva má nižší právní sílu než ústava, ale vyšší právní sílu než zákon. Z tohoto důvodu je třeba se seznámit s mezinárodními smlouvami o lidských právech, které ČR ratifikovala a je jimi vázána.

2.1 Mezinárodněprávní dokumenty OSN

K nejvýraznějším mezinárodním smlouvám o lidských právech, které vznikly na půdě OSN a které ČR ratifikovala, patří *Mezinárodní pakt o občanských a politických právech* (1966), *Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech* (1966), *Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace* (1966), *Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen* (1979) a *Úmluva o právech dítěte* (1989).

K dalším úmluvám významným pro lidská práva, jež byly uzavřeny na půdě OSN, patří:

- *úmluvy na ochranu osobnosti* – mezinárodní úmluvy proti genocidě (1948), Úmluva o zrušení a potrestání apartheidu (1973), Úmluva proti mučení (1975 a 1984), Úmluva proti diskriminaci (1981);
- *úmluvy na ochranu a zrovnoprávnění žen* – Úmluva o politických právech žen (1953), Úmluva o právním postavení uprchlíků (1951), Úmluva o postavení osob bez státního občanství (1954), Úmluva o ochraně práv všech migrantů a jejich rodin (1990);
- *úmluvy o osvobození lidí žijících v závislých územích* – Deklarace o poskytnutí nezávislosti koloniálním územím a národům (1960).

Výchozím dokumentem pro všechny tyto pakty a úmluvy OSN, týkající se lidských práv a jednotlivých jejich aspektů, je Charta OSN (1945) a *Všeobecná deklarace lidských práv* (1948).

2.2 Všeobecná deklarace lidských práv

Všeobecná deklarace lidských práv vychází z koncepce přirozených lidských práv. Není závaznou právní normou, ale všechny další mezinárodní právní úmluvy z ní vycházejí. Deklarace je definicí toho, co člověku musí náležet, aby se mohl plně realizovat ve společnosti. Tato práva souvisejí s jeho lidskou existencí, s jeho právem projevit se jako osobnost a s jeho právem na důstojný život. Těmto právům odpovídá povinnost státu vytvořit podmínky pro jejich naplnění. Základním právem člověka je právo na život. K tomu, aby mohl své právo realizovat, musí společnost:

- jeho život chránit,
- poskytnout mu podmínky pro důstojný život.

Tato filozofická konstrukce je východiskem struktury základních lidských práv. Avšak osobnost člověka je determinována biogenními, psychogenními a sociogenními faktory. Aby člověk mohl existovat jako sociální bytost, potřebuje hospodářské i sociální podmínky pro svou existenci. Ke své realizaci potřebuje i vzdělání a kulturní prostor. Z toho vychází Všeobecná deklarace a dělí lidská práva podle jejich povahy na práva:

- občanská, které se týkají vztahu člověk – občan,
- politická, které se dotýkají vztahu občan – stát,
- hospodářská, která regulují práva vlastnická a ekonomických činností,
- sociální, která stanoví základní rámec solidaritě,
- kulturní, která stanoví základní pravidla pro vzdělání a kulturní prostor.

fondu Soukromí člověka je zaručeno ve dvou směrech. Nikdo nesmí být vystaven svévolnému zasahování do soukromého života, do rodiny, domova nebo korespondence ani útokům na svou čest a pověst. Muži a ženy, jakmile dosáhnou zletilosti, mají právo svobodně uzavřít sňatek. Rodina je přirozenou a základní jednotkou společnosti a má nárok na ochranu ze strany společnosti.

Politická práva jsou založena na myšlence, že základem vládní moci je vůle lidu. Aby se každý mohl podílet na politické moci, má právo zúčastnit se vlády buď přímo, nebo prostřednictvím svobodně zvolených zástupců, jakož i za rovných podmínek vstoupit do služeb své země. Deklarace dále stanoví obecné podmínky, kdy jsou volby považovány za řádné a svobodné.

Ekonomická práva jsou dvě: *právo vlastnit majetek a právo na práci*. Právo na práci zahrnuje svobodnou volbu zaměstnání, právo na spravedlivé a uspokojivé pracovní podmínky a odpočinek. Každý se může k zajištění svých práv sdružovat a zakládat odborové organizace.

Kulturní práva zahrnují:

- právo na vzdělání,
- právo účastnit se kulturního života,
- právo na ochranu morálních a materiálních zájmů, vědecké a literární nebo umělecké tvorby.

Lidská práva musí být státy zajištěna. Každý má právo na to, aby vládl takový sociální a mezinárodní řád, ve kterém by práva a svobody stanovené v Deklaraci byly plně uplatněny.

2.3 Pakty OSN o ochraně lidských práv

Pakty OSN o občanských, politických, sociálních ekonomických a kulturních právech z roku 1966 rozšiřují a prohlubují právní úpravu o systém sankcí za nedodržení přijatých občanských a politických, resp. sociálních, ekonomických a kulturních práv.

Pakt o občanských a politických právech tyto rozšiřuje o práva národů, a to o právo na sebeurčení a na nakládání s přírodním bohatstvím a zdroji na svém území, a o povinnost národů odpovědně spravovat nesamostatná a poručenská

území. Tento Pakt prohlubuje občanská práva zejména o výslovný zákaz trestu smrti a mučení, zákaz podrobovat člověka lékařským a vědeckým pokusům, ledaže by s tím souhlasil, zákaz nevolnictví a otroctví, zákaz nucené a povinné práce, zákaz krutého, nelidského a ponižujícího zacházení nebo trestání, zákaz dlužního věznění a další. Přesně definuje podmínky vazby a jiných forem omezení osobní svobody i vyhošťování cizinců. Propracovává zásadu, že člověk je neviný, pokud se mu spolehlivým způsobem neprokáže vina.

Pakt o sociálních ekonomických a kulturních právech. Stanoví zásady zákazu rasové diskriminace a rovnosti mužů a žen. Přesně definuje obsah jednotlivých sociálních, ekonomických a kulturních práv, zejména právo:

- na práci a vydělávat si vlastní prací,
- na spravedlivé a uspokojivé pracovní podmínky včetně mzdy,
- odborově se sdružovat a stávkovat,
- na sociální zabezpečení, na přiměřenou životní úroveň,
- na zdraví a vzdělání.

2.4 Úmluva o odstranění rasové diskriminace

Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace (1966) definuje rasovou diskriminaci jako jakékoliv rozlišování, vylučování, omezování nebo zvýhodňování založené na rase, barvě pleti, rodovém nebo národnostním nebo etnickém původu, jehož cílem nebo následkem je znemožnit nebo omezit uznání, užívání nebo uskutečňování lidských práv a základních svobod na základě rovnosti v politické, hospodářské, sociální, kulturní nebo jiné oblasti veřejného života. Toto se netýká rozlišování mezi vlastními a cizími občany, pokud ustanovení o národnosti, státním občanství nebo naturalizaci nediskriminují některou národnost.

Závazky smluvních stran se týkají nejen zákazu všech forem diskriminace, ale i všech forem propagace diskriminace a boje proti všem organizacím, které jakoukoliv formu diskriminace hlásají.

Vedle zákazů Úmluva vyjmenovává všechna práva, která se mají zabezpečovat na základě rovnosti. Seznam zahrnuje všechna práva uvedená v Paktech. Úmluva zavazuje smluvní strany podniknout kroky proti diskriminaci v oblasti vyučování, výchovy, kultury a informací a zejména bojovat proti předsudkům.

2.5 Úmluva o odstranění diskriminace žen

Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen (1979) definuje diskriminaci žen jako jakékoliv činění rozdílů, vyloučení nebo omezení provedené na základě pohlaví, jehož důsledkem nebo cílem je narušit nebo zrušit uznání, požívání nebo uplatnění lidských práva základních svobod v politické, hospodářské, sociální, kulturní, občanské nebo jiné oblasti ze strany žen bez ohledu na jejich rodinný stav.

Úmluva požaduje, aby zásada rovnosti mužů a žen byla zakotvena v ústavách

nebo v příslušných zákonech. Uvádí, v kterých směrech se tato zásada musí zejména uplatnit ve veřejném životě (volit a být volen) a v zaměstnání, v sociální a zdravotní ochraně, ve vzdělání a v občanském životě (např. disponovat majetkem) či v trestním řízení. Za porušení rovnosti mezi muži a ženami se nepovažuje zvláštní ochrana těhotenství a mateřství.

2.6 Úmluva o právech dítěte

Mezinárodní úmluva o právech dítěte (1989) vychází z toho, že děti jsou nesvéprávné, a proto potřebují větší společenskou ochranu než dospělí svéprávní lidé, kteří by se o sebe měli umět postarat sami. Proto vznikla myšlenka vyhlásit práva dětí jako doplňující dokument k právům všech lidí. Poprvé byla tato myšlenka vyslovena již v roce 1924 a zopakována v roce 1959.

• Dítě nesmí být od rodičů odděleno proti jejich vůli. Může být odděleno od biologických rodičů jen z právoplatného rozhodnutí soudu nebo příslušného orgánu zmocněného zákonem, a je-li od nich odděleno, má právo na styk s nimi. Dítě oddělené od svých rodičů má právo na zvláštní ochranu a pomoc poskytovanou státem. Státy jsou povinny zabezpečit mu náhradní péči. Dítě v náhradní péči má právo na pravidelné hodnocení způsobu, jakým je s ním zacházeno, a všech dalších okolností spojených s jeho umístěním.

K zabezpečení práva dítěte na rozvoj osobnosti Úmluva o právech dítěte upravuje občanská, politická, sociální a ekonomická práva dítěte.

Obsahuje současně možnost omezení těchto práv s přihlédnutím k věku dítěte a právům rodičů nebo k jiným ohledům plynoucím z národních zákonů.

Úmluva definuje „nejlepší zájem dítěte“ jako základní hledisko (pravidlo) pro jednání *veřejných a soukromých zařízení s dítětem*. Při svém konání musí tato zařízení zajistit ochranu dítěte a péči nezbytnou pro jeho blaho, respektovat odpovědnost, práva a povinnosti rodičů, starších členů širší rodiny nebo obce, zákonných zástupců nebo jiných osob za dítě odpovědných a zaručit oběma rodičům stejná práva a povinnosti k dítěti. To zejména platí při osvojování dítěte a při přiznávání statusu uprchlíka. Úmluva také stanoví pravidla pro postup proti dětem, které se dopustily trestného činu.

Úmluva upravuje také *obsah výchovy dítěte* a povinnosti sdělovacích prostředků ve vztahu k potřebám etického, národnostního (menšinového) a duševního rozvoje dítěte.

Státy jsou povinny učinit všechna opatření k podpoře tělesného a duševního zotavení a sociální reintegrace dítěte, které je obětí jakékoliv formy zanedbání, využívání za účelem finančního obohacování či ponižujícího zacházení nebo trestání anebo ozbrojeného konfliktu. Podle úmluvy duševně nebo tělesně postižené dítě má požívat plného a řádného života v podmínkách důstojnosti, podporujících sebedůvěru a umožňujících aktivní účast dítěte ve společnosti. Stát mu má poskytnout pomoc.

2.7 Dokumenty specializovaných mezinárodních organizací

Řada úmluv o jednotlivých lidských právech byla přijata na půdě specializovaných agentur OSN, zejména Mezinárodní organizace práce (ILO), Světové zdravotnické organizace (WHO) a Organizace OSN pro výchovu, vědu a kulturu (UNESCO).

Mezinárodní organizace práce přijala od roku 1919 téměř 500 úmluv a doporučení v oblasti práce a sociální ochrany. ČR ratifikovala 68 úmluv.

Světová zdravotnická organizace přijímá řadu úmluv a doporučení, např. *Úmluvu o ochraně lidských práv a důstojnosti při aplikaci biologie v medicíně* (1997), která mimo jiné reguluje manipulaci s lidskou tkání.

Organizace je uznaným zdravotnickým ochráncem s nesmírnou autoritou v oblasti veřejného zdravotnictví i jako konzultant v otázkách zdravotní péče. Zabývá se také otázkami financování zdravotnictví.

Organizace OSN pro vzdělání, vědu a kulturu UNESCO přijala několik významných úmluv jako např. *Úmluvu proti diskriminaci ve vzdělání* (1960), nebo *Úmluvu o ochraně lidského geonomu a lidských právech* (1997) v souvislosti s genetickým inženýrstvím.

3. Evropské právo a ochrana lidských práv

Po roce 1945 došlo v Evropě, jako přímý důsledek úsilí zabránit možnosti vzniku dalších světových válečných konfliktů, k řadě mezinárodních iniciativ, které formovaly určovaly i rozvoj obecného mezinárodního práva. Vedle vzniku Evropských společenství v letech 1951 a 1957 (viz blíže kapitola II) vedla reakce demokratických vlád na vznik komunistického bloku kolem Sovětského svazu roku 1948 k založení *Rady Evropy*. Jejím cílem bylo právě prosazovat základní lidská (zejména občanská a politická) práva.

Úmluvy Rady Evropy, právní normy Evropských společenství a Evropské unie vytvářejí komplex regionálních mezinárodně-právních norem, nazývaných obecně jako *evropské právo*.

3.1 Rada Evropy

Rada Evropy byla první samostatnou *evropskou regionální mezinárodní organizací*. Sdružovala státy stejného smýšlení a politické orientace, které se hlásily ke společnému dědictví tradic, ideálů a svobod právního státu. V rámci Rady Evropy učinily tyto státy první kroky ke kolektivnímu zaručení některých nezadatelných lidských práv vyhlášených ve Všeobecné deklaraci lidských práv.

Cílem Rady Evropy bylo a je dosažení větší jednoty mezi jejími členy. Jedním ze způsobů, jak se má tento cíl uskutečňovat, je ochrana a další rozvoj lidských práv a základních svobod, které jsou základem spravedlnosti a míru ve světě a které jsou nejlépe zachovávány na jedné straně účinnou politickou

demokracií a na druhé straně společným pojetím a dodržováním lidských práv.

Základním dokumentem, který byl přijat roku 1950, byla *Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod*, která byla inspirována Všeobecnou deklarací lidských práv. Úmluva především formulovala občanská a politická práva a svobody.

Následně bylo v rámci Rady Evropy přijato více než 200 konvencí, chart, úmluv a protokolů k nim. Česká republika se stala členem roku 1990 a od té doby ratifikovala 60 z nich. K nejdůležitějším, které se týkají lidských práv, patří úmluvy o:

- *nezadatelných lidských právech*, tj. *Evropská sociální charta*, Úmluva o ochraně jednotlivců s ohledem na zpracování osobních údajů, *Evropská úmluva proti mučení a nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestání*, *Evropská úmluva o občanství*, *Rámcová úmluva na ochranu národních menšin*;
- *právech dětí*, tj. *Evropská úmluva o právním postavení dětí narozených mimo manželství*, *Evropská úmluva o adopci dětí*, *Evropská úmluva o výkonu dětských práv*;
- *sociálním zabezpečení*, tj. *Evropská mezitímní dohoda o sociálním zabezpečení ve stáří, invaliditě a ztrátě živitele*. *Evropská mezitímní dohoda o sociálním zabezpečení v systémech jiných než pro stáří, invaliditu a ztrátu živitele*, *Evropský kodex o sociálním zabezpečení*;
- *samosprávě*, tj. *Evropská charta o místní samosprávě*.

Základním pilířem fungování Rady Evropy se však záhy po jejím formování stala a dodnes je *Evropská úmluva o ochraně základních lidských práv a svobod*. Tato mezinárodní smlouva bezprecedentního dosahu byla přijata v roce 1950 a vstoupila v účinnost v roce 1953. Vytýčuje soubor práv a svobod člověka a ukládá povinnost státům zaručit jejich výkon všem osobám podléhající jejich pravomoci. Vytvořila mezinárodní systém, umožňující státům i jednotlivcům, bez ohledu na jejich národnost, předkládat Úmluvou ustaveným institucím ve Štrasburku případy údajného porušení práv zaručených Úmluvou.

V Úmluvě je mimo jiné zakotveno:

- právo na život,
- právo na ochranu proti mučení a nelidskému zacházení,
- právo na svobodu a bezpečnost,
- právo na spravedlivý soud,
- právo na respektování soukromí, rodinného života a korespondence,
- právo na svobodu vyjadřování (včetně svobody tisku), myšlení, svědomí a náboženského vyznání a
- právo svobodného pokojného shromažďování a sdružování.

Další práva jsou zakotvena v dodatkových protokolech k úmluvě, například *zrušení trestu smrti* (Protokol č. 6).

Původní systém k prosazování Úmluvy tvořily dvě instituce, *Evropská komise pro lidská práva* (1954), která zejména plnila funkci prvotního posuzování přijatelnosti stížností, a *Evropský soud pro lidská práva* (1959), který vynášel

rozsudky nad případy, jež mu postoupila Komise nebo vlády států. Na uplatňování rozhodnutí Soudu dohlížel *Výbor ministrů Rady Evropy* (složený ze zástupců vlád z členských států Rady) a rozhodoval v případech, které nebyly postoupeny Soudu v případě, kdy Komise shledala porušení práv. Revizi tohoto systému si vyžádal stále narůstající počet podání, jejich vyšší náročnost a rostoucí počet členů Rady Evropy (z 23 v roce 1989 na 40 v roce 1996). Proto nový protokol č. 11 k *Evropské úmluvě o lidských právech*, který vstoupil v platnost 1. listopadu 1998, ustavuje jediný stálý *Evropský soud pro lidská práva*, jehož soudní pravomoc je závazná pro všechny smluvní strany. Soud zasedá permanentně.

Dalším významným mezinárodním právním dokumentem je *Evropská sociální charta* (1961).

Evropská sociální charta stanovila cíle sociální politiky, o které budou smluvní strany usilovat pomocí všech vhodných prostředků, a to jak na národní, tak na mezinárodní úrovni. Tyto cíle jsou formulovány jako *základní sociální a ekonomická lidská práva* ve dvou kategoriích. *První kategorie* představují 7 *závazných práv*, z nichž musí ratifikující smluvní strana přijmout alespoň *pět*. Z *ostatních dvanácti sociálních práv* musí smluvní strana ratifikovat aspoň *dalších pět*.

Základními právy jsou:

- a) *právo na práci* s cílem zajistit dosažení a udržení co nejvyšší a nejstabilnější úrovně zaměstnanosti;
- b) *právo organizovat se* s cílem zajistit nebo podpořit svobodu pracovníků a zaměstnavatelů, vytvářet místní, národní nebo mezinárodní organizace k ochraně jejich hospodářských a sociálních zájmů;
- c) *právo kolektivně vyjednávat*;
- d) *právo na sociální zabezpečení* s cílem vytvořit a udržovat systém sociálního zabezpečení na dostatečné úrovni;
- e) *právo na sociální a lékařskou pomoc* s cílem zajistit, že každé osobě, která je bez přiměřených prostředků a která není schopna si takové prostředky zajistit buď sama vlastním úsilím nebo je získat z jiných zdrojů, bude poskytnuta přiměřená pomoc, a v případě nemoci i péče nezbytná podle jejího stavu;
- f) *právo rodiny na sociální, právní a hospodářskou ochranu* s cílem zajistit nezbytné podmínky pro plný rozvoj rodiny, která je základní jednotkou společnosti;
- g) *právo migrujících pracovníků a jejich rodin na ochranu a pomoc* s cílem zajistit pomoc na území kterékoli jiné smluvní strany uvedeným pracovníkům zdržujícím se oprávněně na jejich území, zacházení ne méně příznivé, než je zacházení s vlastními občany v odměňování za práci, a jiné pracovní podmínky a podmínky zaměstnání, v členství v odborech a využívání výhod z kolektivního vyjednávání.

Druhá kategorie zahrnuje zejména práva:

- na bezpečné a zdravé pracovní podmínky,
- na spravedlivou odměnu za práci,

- zaměstnaných žen na ochranu,
- na poradenství při volbě povolání,
- na přípravu k výkonu povolání,
- na ochranu zdraví.

V roce 1996 byla Evropská sociální charta *revidována* a do této kategorie práv bylo dále zahrnuto:

- právo na informace a konzultace,
- právo starších osob na sociální ochranu,
- právo na ochranu v případě skončení zaměstnání,
- právo zaměstnanců na ochranu jejich nároků v případě platební neschopnosti jejich zaměstnavatelů.

3.2 Evropská unie

Evropské hospodářské společenství (1957) bylo založeno na čtyřech základních svobodách jednotného (vnitřního) trhu, tj. volného pohybu zboží, kapitálu, pracovníků a služeb. Proto se *ab initio* nezabývalo lidskými právy. V *Jednotném evropském aktu* (1986) se však již uvádí, že zástupci smluvních stran jsou „odhodláni společně pracovat k podpoře demokracie na základě základních práv přiznaných v ústavách a v zákonech členských států, v Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod a v Evropské sociální chartě, zejména svobody, rovnosti a sociální spravedlnosti“. Tedy již při první rozsáhlejší *revizi SES* se EHS přihlásilo ve svém zakládajícím dokumentu k principům dvou nejdůležitějších dokumentů o lidských právech, přijatých Radou Evropy.

Smlouva o Evropské unii (1992) šla v tomto pojetí ještě dál, když stanovila, že členské státy „potvrzující svou oddanost principům svobody, demokracie a úcty k lidským právům a základním svobodám a právnímu státu vyhlásily, že „Unie bude respektovat základní práva, která zajišťuje Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, podepsaná v Římě dne 4. listopadu 1950, a která vyplývají z ústavních tradic společných členským státům, jako všeobecné právní principy Společenství“.

Amsterdamská smlouva (1997), představující další revizi SES, potvrdila oddanost členských států „základním sociálním právním, jak jsou vymezena v Evropské sociální chartě, podepsané dne 18. října 1961 v Turíně, a v Chartě základních sociálních práv pracovníků ES z roku 1989“.

Politika Evropských společenství formulovaná v dokumentech primárního práva spočívá právě na bázi lidských práv, která začala být vnímána jako základ demokracie ve všech evropských státech a byla reflektována v ústavních principech. Členské státy EU se hlásí k základním dokumentům o lidských právech vypracovaných Radou Evropy, neboť se jako členové Rady Evropy podílely na jejich formulaci.

Základní lidská práva obsažená ve SES se týkají:

- zákazu diskriminace,
- rovného zacházení,
- volného pohybu pracovníků,

- zaměstnanosti,
- vzdělání,
- sociální politiky,
- sociálního dialogu,
- ochrany zdraví,
- soudržnosti.

Princip rovného zacházení byl do SES zařazen v samém počátku. Zvláště se jej týká ustanovení o stejném odměňování mužů a žen. Rovnost odměňování mužů a žen bez diskriminace podle pohlaví znamená, že:

- odměna za stejnou práci při úkolové mzdě se vypočítává podle stejného tarifu,
- odměna za práci při hodinové mzdě je stejná při stejném druhu práce.

Rada EU přijala opatření k zabezpečení uplatnění zásady stejných příležitostí a stejného zacházení s muži a ženami v otázkách práce a zaměstnanosti, včetně zásady stejné odměny při stejné nebo rovnocenné práci.

V otázkách *sociální politiky* respektují EU a členské státy základní sociální práva, jak jsou stanovena v Evropské sociální chartě a v Chartě základních sociálních práv pracovníků ES z roku 1989 (viz dále), a sledují podle SES následující cíle:

- podporu zaměstnanosti,
- zlepšování životních a pracovních podmínek tak, aby došlo k jejich harmonizaci při zachování tendence k jejich zlepšování,
- náležitou sociální ochranu,
- sociální dialog, rozvoj potenciálu pracovních sil s ohledem na trvale vysokou úroveň zaměstnanosti,
- boj proti vylučování z trhu práce.

Otázky *ochrany zdraví* jsou řešeny v hlavě XIII. SES. Při stanovení a provádění všech politik a činností Unie je zajištěn *vysoký stupeň ochrany zdraví*. Činnost EU doplňuje politiku členských států a je zaměřena na upevňování zdraví obyvatelstva, předcházení civilizačním chorobám a odstraňování příčin ohrožení lidského zdraví. Zahrnuje potírání nejzávažnějších chorob podporou výzkumu jejich příčin, přenášení a prevence, stejně jako zdravotnické informace a zdravotní výchovu. Evropská unie doplňuje činnost členských států ke snížení škod na zdraví způsobených užíváním drog, včetně činnosti informační a preventivní. Rada EU *přispívá k dosažení těchto cílů přijímáním opatření*:

- a) k zajištění vysokých standardů kvality a bezpečnosti pro orgány a látky lidského původu, stejně jako pro krev a krevní deriváty; tato opatření nebudou žádnému členskému státu bránit v zachování nebo zavedení přísnějších ochranných opatření;
- b) v oblastech veterinární ochrany a ochrany rostlin, která mají za svůj přímý cíl ochranu zdraví obyvatelstva;
- c) stimulačních, jež mají za cíl ochranu a zlepšení lidského zdraví, aniž by jimi harmonizovala zákony a ostatní předpisy členských států.

Rada EU může dále kvalifikovanou většinou na návrh Komise přijímat doporučení k uvedeným účelům. Činnost EU v oblasti veřejného zdraví plně respektuje *odpovědnost členských států za organizaci zdravotnictví* a poskytování zdravotní péče a služeb.

V oblasti sekundárního práva se lidských práv nejvíce dotýká *Komunitární charta základních sociálních práv pracovníků* (1989). Je důležitým milníkem na cestě Evropské unie ve sbližování sociálních politik jednotlivých členských států. Jejím nesporným přínosem je, že členské státy poprvé přímo a společně vymezily sociální práva. Jediným katalogem sociálních práv akceptovaným na evropském území byla totiž až dosud Evropská sociální charta (1961). Komunitární chartu lze vnímat jako možnost stanovení minimálních sociálních standardů tak, jak to umožnil Jednotný evropský akt.

Komunitární charta se týká sociálních práv pracovníků, což z ní činí poněkud specifický dokument. Zároveň však její koncepce a zaměření zcela odpovídají charakteru sociální politiky Evropské unie. Zaměřuje se na podporu zaměstnanosti, což je považováno za jeden z nejdůležitějších zdrojů sociální a ekonomické stability v evropském prostoru. V Chartě jsou zdůrazněna především sociální práva bezprostředně související se zaměstnáním, především právo na práci, právo na spravedlivou odměnu, právo na sdružování a kolektivní vyjednávání, právo na zlepšování životních a pracovních podmínek, ochrana a bezpečnost zdraví při práci, rovnost mužů a žen. Dále se upravuje zvláštní ochrana dětí a mladistvých, starších osob a postižených v práci a v souvislosti se zaměstnáním. Komunitární Charta nemá v podstatě žádnou právní sílu, jedná se o deklaraci ES. Politický význam tohoto dokumentu však dokazuje skutečnost, že na něj odkazuje SES a SEU tak, jak byly změněny Amsterdamskou smlouvou.

Sociální akční program se stal důležitým doplněním Charty a v podstatě jejím prováděcím dokumentem. Důraz v něm je kladen především na bezpečnost a ochranu zdraví při práci.

Uvedené principy byly jasně formulovány i v *Chartě základních práv EU*, přijaté v roce 2000 v Nice. Znění Listiny bylo v roce 2007 novelizováno v souvislosti s finalizací textu Lisabonské smlouvy. Formou odkazů v protokolech a deklaracích byla začleněna do jejího právního rámce, a po dokončení ratifikace smlouvy a nabytí její účinnosti k 1. 12. 2009 se stala *závaznou součástí* práva EU. Některé státy, mezi nimi i Česká republika, si však z důležitých politických či sociálních důvodů vyjednaly výjimku z této právní závaznosti (i nadále ovšem zůstávají vázány ustanoveními Evropské úmluvy na ochranu lidských práv, viz subkapitola 3.1). V preambuli se praví: „Unie, vědoma si svého duchovního a morálního dědictví, se zakládá na nedílných a universálních hodnotách lidské důstojnosti, svobody, rovnosti a solidarity; spočívá na principech demokracie a vlády práva.“ Zdůrazněno je pět principů pro formulaci lidských práv, které jsou od počátku součástí ideového základu ES. Jedná se o:

- důstojnost,
- svobodu,

- rovnost,
 - solidaritu,
 - občanskou participaci na věcech veřejných.
- Z toho vyplývá, že jednou ze základních hodnot je respekt k lidským právům.

4. Právní úprava lidských práv v českém právu

Základem právní úpravy základních lidských práv a svobod v českém právu je ústavní pořádek ČR (viz kapitola III. výše) a v jeho rámci pak *Listina základních práv a svobod* (1993, dále jen „Listina“). Tato Listina ideově navazuje na tradice ústavního práva Československa po roce 1918 (ústava z roku 1920), avšak současně reflektuje novodobý vývoj mezinárodního a zejména evropského práva.

Obdobně jako jiné mezinárodně právní dokumenty je Listina členěna na oddíly nazývané hlavy s jednotlivými skupinami práv a svobod – lidská práva a základní svobody, práva národnostních a etnických menšin, hospodářská, sociální a kulturní práva, a samostatně pak hlava „Právo na soudní a jinou právní ochranu“.

Základní práva a svobody jsou v Listině označeny jako nezadatelné, nezcižitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné. Z této formulace (jakož i z preambule samotné Listiny) vyplývá, že Listina tato práva a svobody nevytváří, ale deklaruje jako *přirozená práva* existující nezávisle na Listině. Některá práva jsou přiznána každému, některá jen občanům.

4.1 Občanská práva a svobody

V hlavě druhé Listiny, nazvané „Lidská práva a základní svobody“, nalezneme utříděná základní občanská práva a svobody:

- a) *Právo na život* – každý má právo na život a nikdo nesmí být zbaven života. Trest smrti se nepřipouští (toto ustanovení vyplývá pro ČR jako závazek z ratifikovaného Dodatkového protokolu k Evropské úmluvě na ochranu základních lidských práv a svobod, srov. výše subkapitola 3.1).
- b) *Lidská svoboda* – lidé jsou svobodní a rovni v důstojnosti i v právech. Každý může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá. Povinnosti mohou být ukládány jen na základě zákona a v jeho mezích a jen při zachování základních práv a svobod. Meze základních práv a svobod mohou být za podmínek stanovených Listinou základních práv a svobod upraveny pouze zákonem. Zákonná omezení základních práv a svobod musí platit stejně pro všechny případy, které splňují stanovené podmínky.
- c) *Osobní svoboda* – nikdo nesmí být stíhán nebo zbaven svobody jinak než z důvodů a způsobem, které stanoví zákon. Obviněného nebo podezřelého z trestného činu je možno zadržet jen v případech stanovených v zákoně. Zadržena osoba musí být ihned seznámena s důvody zadržení, vyslechnuta a nejpozději do 48 hodin propuštěna na svobodu nebo odevzdána soudu. Soudce musí

- zadrženu osobu do 24 hodin od převzetí vyslechnout a rozhodnout o vazbě, nebo ji pustit na svobodu. Nikdo nesmí být vzat do vazby, pouze z důvodů a na dobu stanovenou zákonem a na základě rozhodnutí soudu. Zákon stanoví, ve kterých případech může být osoba převzata nebo držena v ústavní zdravotnické péči bez svého souhlasu. Takové opatření musí být do 24 hodin oznámeno soudu, který o tomto umístění rozhodne do 7 dnů.
- d) *Svoboda pohybu* – každý, kdo se oprávněně zdržuje na území České republiky, má právo svobodně je opustit. Tuto svobodu lze omezit zákonem, jestliže je to nevyhnutelné pro bezpečnost státu, udržení veřejného pořádku, ochranu zdraví nebo ochranu práv a svobod druhých, a na vymezených územích též z důvodu ochrany přírody. Každý občan má právo na svobodný vstup na území České Republiky. Občan nemůže být nucen k opuštění své vlasti. Cizinec může být vyhoštěn jen v případech stanovených zákonem.
- e) *Svoboda svědomí a vyznání* znamená, že:
- každý má právo změnit své náboženství nebo víru anebo být bez náboženského vyznání;
 - je zaručena svoboda vědeckého bádání a umělecké tvorby;
 - výkon těchto práv může být omezen zákonem, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu veřejné bezpečnosti a pořádku, zdraví a mravnosti nebo práv a svobod druhých.
- Základní práva a svobody se zaručují všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení. Každý má právo svobodně rozhodovat o své národnosti. Zakazuje se jakékoli ovlivňování tohoto rozhodování a všechny způsoby nátlaku směřující k odnárodňování.
- f) *Ochrana soukromí* – každý má právo na soukromí. Nedotknutelnost osoby a jejího soukromí je zaručena. Omezena může být jen v případech stanovených zákonem. Každý má právo na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a osobního života.
- g) *Ochrana obydlí* – obydlí je nedotknutelné. Není dovoleno do něj vstoupit bez souhlasu toho, kdo v něm bydlí. Domovní prohlídka je přípustná jen pro účely trestního řízení, a to na písemný odůvodněný příkaz soudce. Pokud je obydlí užíváno také pro podnikání nebo provozování jiné hospodářské činnosti, mohou být zásahy do soukromí zákonem dovoleny, je-li to nezbytné pro plnění úkolů veřejné správy.
- h) *Osobní tajemství* – nikdo nesmí porušit listovní tajemství ani tajemství jiných písemností a záznamů, s výjimkou případů, které stanoví zákon. Stejně se zaručuje tajemství zpráv podávaných telefonem, telegrafem nebo jiným podobným zařízením.
- i) *Ochrana lidské důstojnosti* – každý má právo, aby byla zachována jeho lidská důstojnost, osobní čest, dobrá pověst a chráněno jeho jméno. Každý má právo na ochranu před neoprávněným shromažďováním, zveřejňováním nebo jiným zneužíváním údajů o své osobě.

- j) *Zákaz mučení* – nikdo nesmí být mučen ani podroben krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu.
- k) *Zákaz nucených prací* – nikdo nesmí být podroben nuceným pracím nebo službám. Tento zákaz se nicméně nevztahuje na:
- práce ukládané podle zákona ve výkonu trestu odnětí svobody nebo osobám vykonávajícím trest, který nahrazuje trest odnětí svobody;
 - službu vyžadovanou na základě zákona v případě živelních pohrom, nehod nebo jiného nebezpečí, které ohrožuje životy, zdraví nebo značné majetkové hodnoty.

4.2 Politická práva a svobody

Mezi politická práva, obsažená v hlavě třetí, Listina řadí:

- a) *Svobodu projevu a právo na informace* – každý má právo vyjadřovat své názory slovem, písmem, tiskem, obrazem nebo jiným způsobem, jakož i svobodně vyhledávat, přijímat a rozšiřovat ideje a informace bez ohledu na hranice státu. Cenzura je nepřipustná. Svobodu projevu a právo vyhledávat a šířit informace lze omezit zákonem, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu práv a svobod druhých, bezpečnost státu, veřejnou bezpečnost, ochranu veřejného zdraví a mravnosti.
- b) *Svobodu politického projevu* – ve věcech veřejného nebo jiného společenského zájmu má každý právo sám nebo s jinými se obracet na státní orgány a orgány územní samosprávy s žádostmi, návrhy a stížnostmi. Peticí se nesmí zasahovat do nezávislosti soudu. Petičemi se nesmí vyzývat k porušování základních práv a svobod zaručených Listinou základních práv a svobod.
- c) *Právo shromažďovací* – každý má právo svobodně se shromažďovat. Toto právo lze omezit zákonem v případech shromáždění na veřejných místech, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytné pro ochranu práv a svobod druhých, pro ochranu veřejného pořádku, zdraví, mravnosti, majetku nebo pro bezpečnost státu. Shromáždění však nesmí být podmíněno povolením orgánu veřejné správy.
- d) *Právo sdružovací* – každý má právo spolu s jinými se sdružovat ve spolcích, společnostech a jiných sdruženích. Občané mají právo zakládat též politické strany a politická hnutí a sdružovat se v nich. Politické strany a politická hnutí, jakož i jiná sdružení jsou odděleny od státu.
- e) *Právo volební* – občané mají právo podílet se na správě veřejných věcí přímo nebo svobodnou volbou svých zástupců. Volební právo je všeobecné a rovné a vykonává se tajným hlasováním. Podmínky výkonu volebního práva stanoví zákon. Občané mají za rovných podmínek přístup k voleným a jiným veřejným funkcím.
- f) *Právo protestu* – občané mají právo postavit se na odpor proti každému, kdo by odstraňoval demokratický řád lidských práv a základních svobod, založený Listinou základních práv a svobod, jestliže činnost ústavních orgánů a účinné použití zákonných prostředků jsou znemožněny.

Zákonná úprava všech politických práv a svobod a její výklad a používání musí umožňovat a ochraňovat svobodnou soutěž politických sil v demokratické společnosti.

4.3 Ekonomická práva a svobody

Do kategorie ekonomických práv hlava třetí Listiny zařazuje zejména:

- a) *Právo na vlastnictví* – každý má právo vlastnit majetek. Vlastnické právo všech vlastníků má stejný zákonný obsah a ochranu. Dědění se zaručuje. Zákon může stanovit, že určité věci mohou být pouze ve vlastnictví občanů nebo právnických osob se sídlem v České republice. Vyvlastnění nebo nucené omezení vlastnického práva je možné pouze ve veřejném zájmu, a to na základě zákona a za náhradu. Vlastnictví nesmí být zneužito k újmě práv druhých anebo v rozporu s obecnými zájmy chráněnými zákonem. Jeho výkon nesmí poškozovat lidské zdraví, přírodu a životní prostředí nad míru stanovenou zákonem.
- b) *Práva k výsledkům tvůrčí duševní činnosti* jsou chráněna zákonem.

4.4 Sociální práva a svobody

Mezi sociální práva a svobody hlava třetí Listiny zařazuje zejména:

- a) *Právo na práci* – každý má právo na svobodnou volbu povolání a přípravu k němu, jakož i právo podnikat a provozovat jinou hospodářskou činnost. Každý má právo získávat práci prostředky pro své životní potřeby. Zaměstnanci mají právo na spravedlivou odměnu za práci a na uspokojivé pracovní podmínky.
- b) *Právo odborového sdružování* – každý má právo svobodně se sdružovat s jinými na ochranu svých hospodářských a sociálních zájmů. Odborové organizace vznikají nezávisle na státu. Omezovat počet odborových organizací je nepřipustné stejně jako zvýhodňovat některé z nich v podniku nebo v odvětví. Právo na stávkou je zaručeno za podmínek stanovených zákonem; toto právo nepřísluší soudcům, prokurátorům, příslušníkům ozbrojených sil a příslušníkům bezpečnostních sborů.
- c) *Zvláštní pracovní podmínky ženám a mladistvým* – ženy, mladiství a osoby zdravotně postižené mají právo na zvýšenou ochranu zdraví při práci a na zvláštní pracovní podmínky. Mladiství a osoby zdravotně postižené mají právo na zvláštní ochranu v pracovních vztazích a na pomoc při přípravě povolání.
- d) *Právo na sociální zabezpečení* – přiměřené hmotné zabezpečení ve stáří a při nezpůsobilosti k práci, jakož i při ztrátě živitele. Každý, kdo je v hmotné nouzi, má právo na takovou pomoc, která je nezbytná pro zajištění základních životních podmínek. Každý má právo na ochranu zdraví. Občané mají na základě veřejného pojištění právo na bezplatnou zdravotní péči a na zdravotní pomůcky za podmínek, které stanoví zvláštní zákon.
- e) *Právo na rodinu a její ochranu* – rodičovství a rodina jsou pod ochranou zá-

- kona. Zvláštní ochrana dětí a mladistvých je zaručena. Ženě v těhotenství je zaručena ochrana v pracovních vztazích a odpovídající zdravotní podmínky. Děti narozené v manželství i mimo ně mají stejná práva. Děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči. Práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona. Rodiče, které pečují o děti, mají právo na pomoc státu.
- f) *Právo na vzdělání* – občané mají právo na bezplatné vzdělání v základních a středních školách, podle schopností občana a možností společnosti též na vysokých školách. Zřizovat jiné školy než státní a vyučovat na nich lze jen za podmínek stanovených zákonem; na takových školách se může vzdělání poskytovat za úplat. Zákon stanoví, za jakých podmínek mají občané při studiu právo na pomoc státu.
 - g) *Právo na zdraví a životní prostředí* – každý má právo na příznivé životní prostředí. Každý má právo na včasné a úplné informace o stavu životního prostředí a přírodních zdrojů. Při výkonu svých práv nikdo nesmí ohrožovat ani poškozovat životní prostředí, přírodní zdroje, druhové bohatství přírody a kulturní památky nad míru stanovenou zákonem.

4.5 Práva národnostních a etnických menšin

Rovnost příslušníků menšin. Příslušnost ke kterékoli národnostní nebo etnické menšině nesmí být nikomu na újmu. Občanům tvořícím národnostní nebo etnické menšiny se zaručuje všestranný rozvoj, zejména právo společně s jinými příslušníky menšiny rozvíjet vlastní kulturu, právo rozšiřovat a přijímat informace v jejich mateřském jazyku a sdružovat se v národnostních sdruženích, jak v podrobnostech stanoví zákon. Občanům příslušejícím k národnostním a etnickým menšinám se za podmínek stanovených zákonem zaručuje též:

- a) právo na vzdělání v jejich jazyce,
 - b) právo užívat jejich jazyka v úředním styku,
 - c) právo účasti na řešení věcí týkajících se národnostních a etnických menšin.
- Právo přístupu ke kulturnímu bohatství je zaručeno za podmínek stanovených zákonem.

4.6 Soudní ochrana lidských práv

Lidská práva jsou pod soudní ochranou. Občanská práva jsou zpravidla vymahatelná ve správním, trestním i občanském řízení (viz kapitola VII. a VIII.). Pokud účastník neuspěje ve správním, trestním nebo občanském řízení, může se obrátit na Ústavní soud ČR, popř. na Evropský soud pro lidská práva.

Ústavní soud ČR rozhoduje o:

- a) zrušení zákonů nebo jejich částí, pokud jsou v rozporu s ústavou;
- b) zrušení jiných právních norem, pokud jsou v rozporu s ústavou, nebo u norem nižší síly, jsou-li v rozporu s normami vyšší síly;
- c) ústavní stížnosti orgánu územní samosprávy proti nezákonnému zásahu státu;

- d) ústavní žalobě Senátu proti prezidentu republiky při podezření z velezrady;
- e) návrhu prezidenta republiky na zrušení usnesení Poslanecké sněmovny nebo Senátu o tom, že prezident republiky nemůže vykonávat svou funkci;
- f) opatřeních potřebných k provedení rozhodnutí mezinárodního soudu, nelze-li je zabezpečit jinak;
- g) rozpuštění politické strany, jejíž činnost je v rozporu s Ústavou;
- h) rozsahu kompetencí státních orgánů.

Rozhodnutí Ústavního soudu jsou vykonatelná vyhlášením a jsou závazná pro všechny orgány a osoby.

5. Evropský soud pro lidská práva ve Štrasburku

Evropská úmluva na ochranu lidských práv a základních svobod Rady Evropy upravila i zvláštní formu zajištění implementace jednotlivých práv. Zřídila Evropský soud pro lidská práva. Zvláštností tohoto orgánu je, že je to první *mezinárodní soud*, ke kterému se mohou odvolat nejen státy, ale každá fyzická osoba, nevládní organizace nebo skupiny jednotlivců, jež se považují za oběti v důsledku porušení práv, přiznaných Úmluvou a Protokoly, státem jako jednou z Vysokých smluvních stran. Vysoké smluvní strany se zavazují, že nebudou nijak bránit účinnému výkonu tohoto práva. Soud se může kauzou zabývat až po vyčerpání všech vnitrostátních opravných prostředků, a to ve lhůtě šesti měsíců ode dne, kdy bylo přijato konečné rozhodnutí. Soud odmítne anonymní stížnosti a stížnosti ve věcech, které byly již některým mezinárodním soudem rozhodnuty. Stejně může odmítnout každou individuální stížnost, kterou pokládá za neslučitelnou s ustanoveními Úmluvy, za zjevně nepodloženou nebo za zneužívající právo podat stížnost.

Soud má tolik *soudců*, kolik má Rada Evropy *smluvních stran*. Pracuje ve výborech, v senátech a Velkém senátu. Výbory prověřují přijatelnost individuálních stížností. Senáty rozhodují ve věci samé. Velký senát rozhoduje o stížnostech mezi státy, individuální stížnosti, jejichž řešení se senát vzdal, protože vyžadují výklad Úmluvy, nebo pokud mu byl případ postoupen na žádost strany sporu. Velký senát může na žádost Výboru ministrů vydávat posudky o právních otázkách týkajících se výkladu úmluvy a protokolů k ní.

Doporučená literatura:

- Adamus, V.* Mezinárodní dokumenty o lidských právech. Praha: Linde, 2000
- Flégl, V.* Významné mezinárodní dokumenty k ochraně lidských práv. Praha, C. H. Beck, 1998
- Šabatová A.* Ombudsman a lidská práva. Brno : Doplněk, 2008
- Šišková, N.* Dimenze ochrany lidských práv v EU. Praha : ASPI Publishing, 2003
- Prouzová, A.* Evropský soud pro lidská práva. Praha : Linde 2004
- Tomeš, I.* Sociální politika – teorie a mezinárodní zkušenost. Praha : 2.vydání, Socioklub 2001
- Tomeš, I. a Koldinská, K.* Sociální právo EU. Praha : C. H. Beck, 2004
- Zemanová, Š.* Evropeizace zahraniční politiky v oblasti lidských práv. Praha : Oeconomica, 2008
- Zoubek, V.* Lidská práva – globalizace – bezpečnost. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007